

Zofia Abramowicz
(Białystok)

IMIONA BIBLIJNE W SYSTEMIE ANTROPONIMICZ-
NYM WYZNAWCÓW JUDAIZMU I CHRZEŚCIJAN
(NA PRZYKŁADZIE METRYK
MIESZKAŃCÓW BIAŁEGOSTOKU)

Wzajemne relacje między wyznawcami judaizmu i chrześcijanami można rozpatrywać w różnych aspektach. Niezależnie od tego, z jakiej perspektywy na ten problem spojrzemy, zawsze dochodzimy do wniosku, że źródłem chrześcijaństwa jest judaizm, a tożsamość chrześcijańska kształtowała się na bazie jego kultury. W tym miejscu chciałabym zwrócić uwagę na zagadnienie onomastyczne. Jak powszechnie wiadomo, systemy antroponimiczne różnych narodów od czasów prehistorycznych kształtowały się w kulturze właściwej tylko dla danego narodu. I ta zależność między nazewnictwem osobowym a kulturą od dawna była przedmiotem zainteresowań i studiów onomastycznych¹.

Żydowski system nazewnicy utrwalony został w Biblii, przede wszystkim w Starym Testamencie. Z tekstów biblijnych dowiadujemy się również o istocie imienia w czasach biblijnych. Wtedy imiona nie były zwykłymi etykietkami. Każde imię coś oznaczało, mówiło o prawdziwej osobowości człowieka, który dane imię nosił. Według Starego Testamentu Bóg uważał imię za nie-

¹ Zob. F. Solmsen, *Indogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte*, Heidelberg 1922; T. Milewski, *Imiona osobowe jako zwierciadło kultury*, w: *Studia linguistica in honorem Thaddaei Lehr-Splawińskiego*, Warszawa 1963, s. 39-46; tenże, *Kultura Scytów i Sarmatów w świetle ich imion osobowych*, „Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego”, Wrocław 1966, s. 307-318; H. Fros, F. Sowa, *Kalendarze świętych, ich geneza i rozwój*, w: *Twoje imię. Przewodnik onomastyczno-hagiograficzny*, wyd. II, Kraków 1982, s. 51-59; M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce jako odbicie uniwersalistycznych cech ówczesnej kultury*, w: *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna*, Poznań 3-5 IX 1985, *Księga referatów*, Poznań 1988, s. 197-203. J. Bubak, *Księga naszych imion*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1993.

zwykle ważny element życia człowieka. W kluczowych sprawach przez anioła przekazywał rodzicom, jak mają nazwać swoje dziecko. Tak było w wypadku Jana Chrzciciela oraz Jezusa. Imię osobowe w Izraelu, podobnie jak i na całym Bliskim Wschodzie, w czasach biblijnych było nie tylko określeniem danej osoby, ono wyznaczało jej miejsce i rolę we wszechświecie. Bóg zwracając się do człowieka po imieniu, powoływał go do specjalnej służby (Mojżesz – Wj 3, 4; Samuel – 1 Sm 3, 1). Zmieniając imię lub dodając nowe, informował o jego posłannictwie, wskazywał drogę, jaką ma dalej kroczyć, np.: Abraham, Izrael, Sara (Rdz 17,5-19). W Starym Testamencie imię jest więc częścią osoby, określa jej tożsamość (1 Sm 25,25). Nadawanie imienia często wiązało się z podkreśleniem wyróżniającej cechy jego nosiciela lub przypomnieniem wydarzenia, jakie towarzyszyło narodzinom. Imię było też synonimem sławy (2 Sm 7, 9). Dobre imię było wartością większą niż bogactwo (Koh 7,1). O imię należało troszczyć się za życia, ponieważ było równoznaczne z pamięcią po śmierci (Hi 18,17; Iz 56, 5).

W Nowym Testamencie jest kontynuacja takiego podejścia do imienia. Dla Hebrajczyka poznać imię, znaczyło tyle, co poznać rzeczywistość oznaczoną tym imieniem. Także Jezus, wychowany przecież w kulturze żydowskiej, przywiązywał wagę do znaczenia imienia, o czym informuje Ewangelia według św. Mateusza (16, 16-19). I takie rozumienie znaczenia imienia w kulturze żydowskiej przetrwało do czasów współczesnych. W związku z tym, że znaczenie imion było tak ważne, zarówno w czasach biblijnych, jak i nowożytnych, etymologia każdego imienia była powszechnie znana. Imię dla dziecka zazwyczaj wybierała matka, ale w Biblii nie brakuje przykładów, że ojciec także miał wpływ na wybór imienia dla potomka. Imię nadawano chłopcom ósmego dnia po urodzeniu przy obrzezaniu, dziewczynkom w pierwszy szabat po urodzeniu. Należy zwrócić uwagę, że akt obrzezania stanowi symbol Przymierza, jakie zawarte zostało pomiędzy Bogiem i Abrahamem (Rdz 17, 10-26), zaś imię nadane na jego zakończenie będzie odtąd znane i używane we wszystkich obrzędach i dokumentach religijnych.

W kulturze żydowskiej istnieje odrębność systemu imienniczego mężczyzn i kobiet. Od najdawniejszych czasów uważano za całkowicie nieodpowiednie używanie imion męskich przez kobiety. Porównywano to do grzesznej praktyki noszenia przez kobiety szat męskich. Ten pogląd utrzymuje się do dnia dzisiejszego, o czym świadczy materiał antroponimiczny zawarty w metrykach żydów białostockich. W zasobie imion nadanych dziewczynkom żydowskim w latach 1885-1939² występuje niewielka liczba imion opartych na tym sa-

² Materiał antroponimiczny jest zaczerpnięty z publikacji: Z. Abramowicz, *Imiona chrześtne*

mym rdzeniu lub będących derywatami od form męskich i zazwyczaj nie są to imiona zaliczane do imion uświęconych, por. *Ariel – Ariela, Chaim – Chaja, Josef – Josefija, Jospa, może też Josia, Symcha – Syma*. Wśród imion kobiet żydowskich znajdujemy często odpowiedniki imion męskich, ale utworzone od innego tematu, por.: *Hirsz i Hinda, Dawid i Ruchama, Chonon i Rachama*³.

Na uwagę zasługują takie pary imion jak: *Cewi – Cywia* oraz *Dow – Doba*. Imię męskie *C(e)wi* nawiązuje do błogosławieństwa Jakuba (Rdz 49,21). W Biblii występuje jako metafora, odnosi się do Neftalego. Natomiast imię żeńskie *Cywia / Sibia* (hebr. cibja, cibja ‘gazela’) jest w Biblii odnotowane jako imię: a) Beniaminity, wodza rodu w Moabie (1 Krn 8,9); b) matki króla Joasza (2 Krl 12,2 // 2 Krn 24,1). W drugiej parze *Dow – Doba* imię męskie nie jest odnotowane w Biblii. Można je łączyć z apelatywem hebrajskim *dow* ‘niedźwiedź’, który motywował pojawienie się tego imienia w okresie postbiblijnym w związku z jego symboliką (symbol pomsty za zniewagę wyrządzoną Elizeuszowi) (2 Krl 2, 24). Etymologię męskiego imienia *Dow* jako formę skróconą można wyprowadzać od biblijnego *Dawida*, chociaż A.Beider⁴ jednoznacznie wskazuje na związek z frazą biblijną. Natomiast żeńska forma *Doba* jest raczej formą pochodną od pełnego imienia biblijnego *Debora* (hebr. debora ‘pszczoła’). W Biblii imię to nosiła piastunka Rebeki (Rdz 35,8), żona Lapidota, prorokini pełniąca urząd sędziowski pod „Palmą Debory” (Sdz 4, 4n) oraz matka Ananiela, w rodowodzie Tobiasza (Tb 1, 8).

W epoce hellenistycznej pojawił się zwyczaj nadawania pierworodnemu synowi imienia dziadka, najczęściej ze strony ojca. Nadawanie imion po dziadku powszechnie stosowano w Tykocinie, Białymstoku i in. miasteczkach Podlasia także w XIX i XX wieku, por. zapisy z ksiąg metrykalnych: *Abram Mowszo-Owsiejowicz Solnickij... syn Mowsza-Owsiej* (U 1874, 58), *Ajzyk Moszkowicz Tał... syn Moszko* (U 1848, 7). Dziecko mogło również dziedziczyć imię ojca. Z metryk żydowskich mieszkańców Białegostoku z XIX wieku wynika, że powszechnie stosowano taki zwyczaj w stosunku do pogrobowców, por.: *Вдова Лея жена покойнаго Шмуеля Бениамина из г. Белосток... сын Шмуель Бениамин* (U 1864, 55); *Вдова Ривка жена покойника Вольфа Бера Гольдберга из м. Райгроде... сын Вольф Бери* (U 1866, 112).

Pod koniec epoki hellenistycznej w praktyce rozpowszechnia się zwyczaj nadawania dziecku dwóch imion. Po skodyfikowaniu Talmudu rozróżniano wśród nich używane w życiu codziennym przydomki (hebr. kinujim) lub

białostoczan w aspekcie socjolingwistycznym (lata 1885–1985), Białystok 1993.

³ Zob. dz. cyt., s. 256.

⁴ A. Beider, *A Dictionary of Ashkenazic Given Names*, Avotaynu, Inc. Bergenfield, New Jersey 2001, s. 296.

imiona oraz imiona religijne (szmot ha-kodesz = uświęcone). Imion świętych używano w synagodze przy wywoływaniu do czytania Tory oraz do sygnowania dokumentów spisanych w języku hebrajskim. Żydzi sefardyjscy używali wszystkich imion występujących w Biblii Hebrajskiej, poza imionami osób wyklętych przez Boga. Aszkenazyjczycy do nominacji wykorzystywali przede wszystkim imiona postaci biblijnych występujących po Abrahamie, unikając przy tym imion ludzi, którzy w Biblii Hebrajskiej określani byli jako „czyniący zło”⁵. W materiale antroponimicznym białostockiej diaspory jest wiele przykładów nadawania imion uświęconych i potocznych: *Aron-Wolf*, *Abram Aria*, *Abram Fałk*, *Beniamin Wolf*, *Beniamin Berka* itp. Imiona potoczne i biblijne posiadały także kobiety, por. w materiałach białostockich: *Dwora Gitla*, *Leja Gitla*, *Sora Szejna* itp., chociaż w imienniku żeńskim zdecydowanie przeważają imiona potoczne⁶.

W wieloimienności wszystkie nadane dziecku imiona mogły być w ścisłym związku, np. *Naftali Cwi Hirs* jako odniesienie do metafory biblijnej zaczerpniętej z błogosławieństwa Jakuba (Rdz 49, 21). W antroponimii białostoczan wystąpiło niezwykle wymowne połączenie imion w nominacji wieloimiennej: *Owsiej-Mojsej*. Jak wiemy, Mojżesz wybawił naród żydowski z niewoli egipskiej, natomiast Jozue syn Nuna, sługa i następca Mojżesza (tu *Owsiej*) wprowadził Izraela do Ziemi Obiecanej.

Kiedy Żydzi zaczęli żyć w diasporze w różnych krajach Europy i świata, pojawiło się zjawisko przejmowania imion od otaczających narodów. Jednak nigdy imiona zapożyczone nie zdominowały zasobu imion wykorzystanych w nominacji przez Żydów w którymkolwiek z badanych okresów. Odnotować należy jednak inne zjawisko: rodzime imiona biblijne pod wpływem innych języków i gwar zaczęły ulegać różnego rodzaju przekształceniom, czasami bardzo daleko idącym, co dobitnie ilustruje materiał antroponimiczny Żydów białostockich. W środowisku słowiańskim imię *Mosze* mogło funkcjonować w wariantach: *Mojżesz*, *Mojsej*, *Mowsza*, *Mosiek*, *Moszko*..., zaś *Abram / Abraham* > *Awram / Awraam* > *Abrasz* itp. W zasadzie większość imion biblijnych nadanych dzieciom żydowskim w Białymstoku w XIX w. posiada warianty potoczne: *Aron* > *Oreł*, *Orka*; *Becalel* > *Caleł*, *Calka*, *Calko*; *Beniamin* > *Biszko*, *Biszka*, *Byszka*; *Dawid* > *Dowid*, *Tewel*; *Chanan i Chonon*, *Chanina*, *Chananij*, *Elchanan* > *Chona*, *Chone*, *Channel* > *Chonel*, *Choneł*, *Elkana* > *Elkona*; *Elia* > *Eliasz*, *Ela*, *Ilia*; *Eliezer* > *Lejzor*, *Łazar*, *Łazor*, *Łozer*, *Łozor* itp.

Obfitość form pochodnych od imion biblijnych jest dodatkowym dowo-

⁵ Z. Borzymińska, R. Żebrowski, *Polski słownik judaistyczny*, Warszawa 2003, s. 629.

⁶ Z. Abramowicz, *Antroponimia Żydów białostockich*, Białystok 2010, s. 87-113.

dem na to, że w kulturze żydowskiej nie zwracano uwagi na formę imienia, lecz na jego znaczenie. Warto jeszcze dodać, że w zasobie imion biblijnych istniały dwa podstawowe typy: imiona odsłowne, których znaczenie wiązało się z określonymi pojęciami, oraz imiona złożone oparte na całych frazach. Wśród nich zwracają uwagę imiona teoforyczne zawierające element Imion Boga. Najczęściej są to elementy: *-jah-* z Tetragramu JHWH oraz *-el-*, chociaż Noth⁷ wymienia jeszcze szereg innych. Imiona teoforyczne wyróżniają żydowski system imienniczy spośród innych, wskazują bowiem na szczególną więź Izraelczyków z Bogiem.

W przedziale czasowym 1885–1939 białostoccy wyznawcy judaizmu wykorzystali w nominacji następujące imiona biblijne w różnych wariantach fonetycznych, graficznych i strukturalnych: *Aaron > Orka, Abel, Abiezer, Abner, Abraham / Abram, Adam, Akiba / Akiwa > Kiwa, Aminadaw / Awinadaw, Awadja, Awigdor > Wigdor / Wigbor, Azriel, Baruch / Boruch / Bejrach > Berek*, Berko*, Berel*, Berl*⁸, Becalel > Calel, Calka, Benjamin > Bejnisz, Bejnuk, Bejnusz, Bendel, Bendet, Benno, Biszka, Biszko, Bunim > Buni, Chanan, Chanani, Chano, Chiel, Chona, Choniel, Chono, Chonon, Codek > Cadok, Cadik, Dan / Don, Daniel, Dawid, Eber, Efraim / Efroim, Ela, Eli, Elias, Ilja, Elchanan / Elchonon, Eleazar, Eliezer, Elozor > Lazar, Lejzer, Lejzor, Łazarz, Elja, Eljas, Eliokum, Elkana / Elkono, Emanuel / Emanuił, Emmanuił, Imanuel, Imanuił, Ezra / Ozer, Fajtel (z Faltiel ‘Bóg ocalił’) / Paltiel, Gabriel / Gawrił, Gawrijel, Gedalia > Gdal, Gdala, Gdali, Gdali, Gdalia, Gejman z bibl. Heman ?, Gerszon, God, Godel, Henach > Genek, Hilel, Icchak / Icchok > Icek, Icel, Icka, Icko / Isak, Isak, Irmja / Jeremia, Jeremie, Isaija / Jeszaja > Szaja, Szoja, Issachar / Jissachar > Sachar / Sochor, Izrael / Izrail / Izroel > Iser, Sroel, Jakob / Jakow / Jakub > Jankiel, Kopel, Jecheskiel / Jechiskiel, Jechiel, Jedydia / Jedydii, Jehoszua > Hesz, Jehuda > Juda, Judel, Jekusyel > Kusyel, Jerachmiel > Rachmiel, Rachmiil, Jeruchim, Joachim, Jochanan / Johanan, Joel / Joil, Jona, Jonatan / Jonosan, Josef / Josif / Josyf / Józef / Osip > Josel, Josko, Zundel, Josia, Joszua > Joszka, Jewsej / Owsej, Jowiel < Jow, Lewi > Lejwi, Lewij, Malkiel, Manasses / Manasij, Mane, Manis, Mardechaj / Mordechaj / Morduchaj > Mordcha, -e, Mordchaj, Mordka, -o, Morduch, Mordus, Matatiasz / Matysjahu > Matel, Mates, Matys, Motel, Motka, Menachem / Menachim, Menasza/-e, Monusz, Manchen, Menchin, Mendel < Emanuel, Menachem, Meszel < Mosze, Michael / Michał, Michel, Michoel, Mojsiej / Mojżesz / Mosze > Mojsze, Mowsza, Mozes, Nachman, Nachum*

⁷ M. Noth, *Die israelitischen Personennamen im Rahmen der gemein semitischen Namengebung*, Hildesheim, New York 1980.

⁸ Formy oznaczone * mogły się łączyć także z imieniem Ber (z niem. Ber ‘niedźwiedź’) powstałym w języku jidysz.

/ *Nachim / Naum / Nochem / Nochim / Nochum, Naftali / Naftoli, Natan* > *Nata, Note, Nota, Nechemia / Nachemij, Noach / Neach / Newach, Noson, Nosson, Osof, Oszer, Owadja, Pejsach, Perec, Pinchas / Pinchos / Pinchus / Pinkus, Rafael / Rafail / Refoel, Rubin (< Re'uben) / Ruwin, Sadsja, Salamon / Salomon* > *Sale, Zelman, Szlama, Szlejme, Szlema, Szlima, Szloma, Samaria / Szemaria, Samson / Szamszon / Szymson, Samuel / Samuil / Szmuel* > *Szejma, -e, , Saul / Szaul / Szoel, Siemion / Simon / Symeon / Szymon, Sabtaj* > *Szabsa, Szabsaj, Szabsy, Szamaj / Szmaja,, Szebel / Szepsel, Szeftel, Szewal, Szmerel, Tanchum, Tobiasz / Tewia / Towia / Tuwja* > *Tewel, Zacharia / Zacharij / Zcharia, Zalmen (salmon 'iskierka', calmon 'ciemny'), Zebulon* > *Zawel, Zorach.*

Jak widzimy, imiona teoforyczne stanowią wśród nich liczną grupę. Największą popularnością cieszyły się imiona najważniejszych postaci biblijnych: *Abram, Aron, Benjamin, Dawid, Eliasz, Eleazar, Icchak / Izaak, Izrael, Jakub, Józef, Juda, Mojżesz, Mordechaj, Samuel, Salomon.* Występowały one w różnych odmiankach bardziej lub mniej zbliżonych do wyjściowej biblijnej postaci imienia. Niektóre imiona częściej występowały w formie potocznej, np. *Icek, Jankiel, Lejzor, Szmul itp.*

Wśród zasobu imion kobiecych wykorzystanych w nominacji w latach 1885–1939 imion biblijnych jest znacznie mniej, co jest zrozumiałe. Jest ich znacznie mniej niż męskich w Biblii. Nadano w tym okresie następujące: *Ada, Adasa / Hadasa > Hodes, Hodla, Anna / Chana / Hanna* > *Genia, Genja, Asna < Asenat, Atalia, Awigail, Batszeba* > *Batja, Basza, Basia, Szewa Chawa / Ewa / Jewa* > *Chwalesz, Chwoleś, Chwolisz, Cyla, Cypora* > *Cypa, Cypka, Paja, Cywia, Debora / Dewora* > *Doba, Dwora, Dwejra, Dwojra, Dora, Dwosza, Dina / Dyna, Eliszeba / Elżbieta / Jelisawieta* > *Elka, Liza, Esfir / Ster/ Eстера > Esterka, Jehudit / Jehudis / Jehudys / Judes / Judis / Judys/ Judyta* > *Judil, Ita, Itka, Jochabet / Jochawed / Jochewed / Jochwed* > *Jocha, Judes, Lea / Leja / Lia / Lija, Maria / Mariam / Meriam / Miriam* > *Mariasia, Mariasza, Masia, Masza, Menia, Mera, Meri, Merka, Mircze, Mirel, Miria, Mirka, Mirsa, Muszka, Noemi / Nojma / Nojmi, Penina / Pnina* > *Pinia, Pua, Rachel / Rachela / Rachil / Rachila / Rachyl / Rajchel / Rajchil / Rajchla / Rochel / Rochil / Rochile / Rochla* > *Rasia, Rasza, Raszel, Raszka, Rebeka / Rywka* > *Riwa, Rywa, Risza, Riszel, Riszka, Ryszka, Ryszla, Rut / Ruta / Ruth, Sara / Sarra / Sora* > *Serla, Sorel, Szoszana / Szeszana* > *Szasza, Szosia, Szosza, Szoszka, Szyfra, Tamara* > *Tamarka.* Do najpopularniejszych należały: *Chana, Debora / Dwora, Judyta, Leja, Miriam* w różnych formach, *Rachel, Rebeka* oraz *Sara.* A więc i w tym wypadku, największym uznaniem żydowskich rodziców na przełomie XIX i XX wieku cieszyły się imiona znanych i ważnych postaci biblijnych.

Narody chrześcijańskie także posiadały ukształtowane w podobny sposób własne systemy imiennicze, którymi posługiwano się w czasach przedchrześcijańskich. Z epoki praindoeuropejskiej do naszych czasów przetrwało dzieść systemów imienniczych, między innymi słowiański, który zawiera około 220 elementów leksykalnych⁹. Porównanie różnych zasobów imienniczych pokazało, że różnią się między sobą, tworząc odrębne systemy antroponimiczne, które wyodrębniają się z całości języka specyficznymi cechami i stanowią część tradycji prawno-obyczajowej danego społeczeństwa¹⁰. O tej różnorodności i odrębności imienniczej poszczególnych narodów możemy jednak mówić w odniesieniu do epoki przedchrześcijańskiej.

Sytuacja zmieniła się wraz z przyjęciem chrześcijaństwa. Od tego momentu do systemów imienniczych narodów, które przyjęły chrzest, zostały wprowadzone imiona osobowe z innych języków jako imiona chrześcijańskie. Jak podkreśla M. Malec, „rozpowszechnienie na szeroką skalę imion chrześcijańskich we wszystkich krajach włączonych w krąg kultury chrześcijańskiej jest zjawiskiem bez precedensu. Łączy się ono z typem otwartej kultury religijnej, z powszechnym od zarania chrześcijaństwa kultem świętych męczenników i wyznawców oraz z powstaniem kalendarza liturgicznego”¹¹. Zwyczaj nadawania na chrzcie imion świętych znany był od czasów wczesnego chrześcijaństwa, chociaż wtedy nie był jeszcze powszechnie stosowany. Szerokie rozprzestrzenienie się tego zwyczaju odnotowuje się w okresie późnego średniowiecza. Wiąże się to z rozwojem kultu świętych i szeregiem zjawisk, które mu towarzyszyły.

Bardzo ważną rolę odegrał rozpowszechniający się od XII wieku w całej chrześcijańskiej Europie patronat świętych. Wierzono, że święci i błogosławieni patroni chronią przed chorobami, wojną i innymi nieszczęściami. Coraz większe znaczenie w życiu chrześcijanina miał kalendarz świętych, który wpływał na życie codzienne człowieka. Według kalendarza określano dni targowe, terminy sądowe, pogodę¹². W systemach imienniczych narodów chrześcijańskich znajdziemy imiona różnego pochodzenia, które były przejmowane w różnych okresach i z różnych języków. Z przyczyn oczywistych za najstarszą warstwę chronologiczną imion chrześcijańskich uznaje się imiona biblijne zaczerpnięte z ksiąg Starego i Nowego Testamentu oraz z tradycji apostołskiej.

Wspólną warstwę imiennictwa biblijnego w systemach antroponimicznych wyznawców judaizmu i chrześcijan stanowią imiona starotestamento-

⁹ M. Karpluk, *O staropolskim przejmowaniu imion wczesnochrześcijańskich (typ Bartłomiej, Maciej)*, „Onomastica” XVIII, s. 153-172.

¹⁰ Zob. T. Milewski, dz. cyt. 1963, 1966.

¹¹ M. Malec, dz. cyt. 1988, 197

¹² A. Bach, *Die deutschen Personennamen*, t. 1/2, Heidelberg 1952, s.17.

we pochodzenia hebrajskiego. Aby wykazać co łączy i co dzieli obie konfesje w obszarze onimicznym, należy skupić uwagę przede wszystkim na tych imionach. Stary Testament przekazał 3070 imion osobowych, z tego imiona męskie liczą 2900 jednostek, zaś żeńskie tylko 170. Żydzi do nominacji teoretycznie mogą wykorzystać każde z tych imion, ponieważ powstały one w ich rodzimej kulturze. Chrześcijanie w większym stopniu skupiają uwagę na Nowym Testamencie, który przekazał tylko 550 imion. Nawet jeśli sięgają do źródeł starotestamentowych, to liczba imion stamtąd zaczerpnięta będzie znacznie uboższa. Za przykład mogą posłużyć badania polskich onomastów¹³, którzy w źródłach staropolskich wyodrębnili zaledwie około 70 imion starotestamentowych pochodzenia hebrajskiego.

Do najpopularniejszych w okresie staropolskim należały: *Adam, Michał, Abraham/Abram, Rafał*, które występowały często w wielu wariantach i znacznie odbiegały od form używanych współcześnie, np. *Adam /Jadam, Abram / Jabram* itp. Do częściej nadawanych należały też takie imiona jak: *Beniamin, Daniel, Eliasz, Mojżesz, Salomon i Samson*. Znacznie mniejszą popularnością cieszyły się imiona: *Aaron / Aron, Absalon, Amos, Baruch, Cherubin, Eleazar, Elizeusz, Enoch, Ezdrasz, Ezechiel, Gedeon, Izajasz, Izaak, Jeremiasz, Job, Jonasz, Jonatan, Nehemiasz, Noe, Joziasz, Samuel, Saul, Serafin, Sofoniasz, Symeon, Tobiasz, Uriel*.

Niewątpliwie utrwalanie się imion starotestamentowych w systemach imienniczych chrześcijan wiązało się w dużym stopniu z ich obecnością także w Nowym Testamencie. Przykładem może być imię *Jakub* osiągające niezwykłą popularność w okresie staropolskim, która prawdopodobnie była motywowana szerzącym się kultem św. Jakuba apostoła w Compostelli, od XII wieku miejscu licznych pielgrzymek z całej Europy. Znacznie skromniej prezentuje się zestaw żeńskich imion biblijnych. W staropolskich źródłach jest ich zaledwie 12. Są to hebrajskie: *Anna, Debora, Elżbieta, Ewa, Judyta, Salomea, Sara, Zuzanna* i niepewnej etymologii *Maria i Fenenna*, pochodzenia aramejskiego *Magdalena, Marta*¹⁴. W latach 1885–1939¹⁵ w Białymstoku wszystkie wyznania chrześcijańskie (katolickie, prawosławne i ewangelicko-augsburskie) w swoim zasobie nadanych imion zawierają pewną grupę imion biblijnych. Nie zawsze są one popularne we wszystkich wyznaniach i nie wszystkie imiona biblijne występujące we wszystkich chrześcijańskich parafiach w Białymstoku cieszą się jednakową popularnością. Porównajmy:

¹³ Zob. M. Malec, *Imiona chrześcijańskie w średniowiecznej Polsce*, Kraków 1994; J. Bubak, dz. cyt. 1993, M. Karpluk, dz. cyt., 1973, i in.

¹⁴ M. Malec, dz. cyt. 1988, s. 199.

¹⁵ Opracowano na podstawie publikacji: Z. Abramowicz, dz. cyt., 1993, s. 384-477.

Imię biblijne	Wyznanie katolickie		ewangelicko-augsburskie		prawosławne		judaizm	
	XIX wiek	XX wiek	XIX wiek	XX wiek	XIX wiek	XX wiek	XIX wiek	XX wiek
Adam	0,99	0,37	0,25	0,13	0,38	0,21		0,01
Abner							0,01	
Awienir						0,05		
Beniamin		0,04	0,02				0,78	1,19
Daniel		0,05	0,16				0,22	0,27
Daniil						0,05	0,05	
Elja							0,31	0,65
Elias		0,02						
Eliasz	0,01							0,04
Ilia					0,59		1,16	0,45
Emanuel								0,06
Emanuil							0,03	0,01
Emmanuil		0,01	0,01	0,13			0,04	
Immanuel							0,03	0,02
Imanuil								0,01
Ioann								
Iwan			0,02	0,13				
Jan			0,03	1,47				
Janusz								
Joannes	6,97	4,72	0,87		4,99	4,8		
Jochanan	0,03	1,51						
Johanana							0,06	0,08
Johann(es)			0,81	0,13				0,03
Iosif								1,31
Josef								
Josel								0,09
Joseph							0,40	
Josif					6,72	4,38		
Josko			0,55				3,33	
Josyf							0,01	2,28
Józef								0,11
Osip	11,74	5,06		0,27				0,01
Jakob								0,06
Jakow							5,27	0,03
Jakub			0,05					5,51
Jankiel	0,12	0,12					0,68	0,07
Kopel							0,19	0,12
Joachim	0,01							0,01
Józefat	0,03							
Michael							0,10	0,04
Michaił				0,13				
Michał			0,08				0,14	0,11
Michel	3,32			0,27	6,53	3,90	0,50	0,28
Michoel							0,06	0,28

Mojsiej Mojsze Mojżesz Moses Mosze Mowsza Mozes			0,02				5,64 0,01 1,18	0,01 6,47 0,01 0,14 0,09
Rafael Rafał Rafał	0,04						0,09 0,04	0,23
Samuel Samuël			0,10				0,01 2,85	0,17 1,10
Serafim	0,01				0,19			
Siemion Simieon Simon Symeon Szymon	0,01 0,03	0,01		0,38	0,11		0,04 0,01 0,4 0,64	0,83
Zacharia Zacharij Zcharja	0,01						0,01 0,08	0,08 0,02

Imiona kobiet

Imię biblijne	Wyznanie katolickie		ewangelicko-augs- burskie		prawosławne		judaizm	
	XIX w.	XX w.	XIX w.	XX w.	XIX w.	XX w.	XIX w.	XX w.
Ada			0,03					0,15
Anna Chana	5,59	1,71	4,99	2,71	6,62	3,05	0,95 4,47	0,57 3,92
Chawa Ewa Jewa	0,23	0,36	0,28	0,28	0,36	0,11	0,77 0,05	0,83 0,15
Elisa Elisabeth Eliza Elka Elsa Elsbet Elżbieta Jelisawieta Lisabeth Liza	0,01	0,02	0,18 0,65 0,14 4,68 1,13 0,15 0,03 0,03	0,28 1,99 0,85 0,28		1,79 0,43	0,72 0,02 0,11	0,91 0,03 0,01

Ida		0,02	2,23	0,14			0,05	0,23
Ides							0,02	
Jehudis								0,03
Jehudit								0,01
Jehudys								0,03
Judes							0,05	0,11
Judil							0,05	0,03
Judis							0,74	0,47
Judys								0,17
Judyta								0,17
Maria (e)	6,37	5,60	5,31	2,85	10,02	7,18	0,29	0,17
Mariam		1,24					0,25	
Marianna	9,43							
Mariasia								0,07
Mariasza							0,29	0,09
Maryna						0,05		
Masia								0,75
Masza							1,85	1,23
Menia							0,02	0,01
Mera								0,59
Meri								0,05
Meriam							0,77	0,15
Merka							0,07	0,09
Mira				0,14				0,17
Miriam							0,27	1,51
Mirka							0,23	0,09
Muszka							0,14	
Sara			0,05				2,21	5,43
Sarra							0,11	
Sora							4,38	1,71
Sorel							0,02	
Tamara	0,01		0,03	0,14		0,32	0,07	0,03
Tamarka							0,02	0,05
Tema							0,25	0,17
Zuzanna	0,10	0,10						
Szoszana							0,02	0,18
Szosza							0,72	0,18
Szoszka							0,02	0,01

Zestawienie imion biblijnych, a więc imion zaczerpniętych z tego samego źródła, nadanych w Białymstoku w XIX i XX wieku przez ludność żydowską i chrześcijańską pokazuje różnice kulturowe i obyczajowe obu społeczności. Żydowski system antroponimiczny bazuje na imiennictwie biblijnym, więc nie budzi zdziwienia fakt, że z tego zasobu białostoccy żydzi wybierali imiona

dla swoich dzieci. Największą popularnością cieszyły się imiona patriarchów i innych ważnych dla narodu żydowskiego postaci biblijnych. Z ogromnego bogactwa imion biblijnych wykorzystano tylko niewielką część. Ale jeżeli zestawimy imiona żydów z imionami chrześcijan uderza fakt, że imion starotestamentowych w chrześcijańskich systemach antroponimicznych zachowało się niewiele. Na przełomie XIX i XX wieku w użyciu było zaledwie 16 imion męskich i 9 żeńskich, które w wielu wypadkach znacznie odbiegały formą od biblijnego pierwowzoru.

Występujący w metrykach białostoczan materiał antroponimiczny świadczy o niefrasobliwym podejściu do poprawności imienia nie tylko ludności żydowskiej, dla której nie miała znaczenia zewnętrzna postać imienia lecz jego sens. Także chrześcijanie wprowadzali do metryk różne warianty tego samego imienia, co często wiązało się z drogą przejmowania i sposobem adaptacji w języku ojczystym. Tylko kilka imion w tym samym wariantcie wystąpiło we wszystkich konfesjach. Należą do nich: *Adam, Anna, Maria* oraz *Tamara, Benjamin, Daniel* oraz *Ewa* w takiej formie nadawane były przez katolików, ewangelików i żydów, ludność prawosławna używała je w formie staro-cerkiewno-słowiańskiej, a więc *Wieniamin, Daniil* oraz *Jewa*. Należy podkreślić, że żydzi bardzo często nadawali swoim dzieciom różne warianty imion biblijnych w związku z sytuacją społeczno-polityczną. W okresie państwowości rosyjskiej (XIX wiek i początek XX) w większym stopniu wybierano formy zaadaptowane do języka rosyjskiego: *Mojsiej, Ilia, Iosif, Jakow, Osip...*; *Jelisa-wieta, Liza itp.*, natomiast w okresie międzywojennym zdecydowanie częściej sięgano po formy zaadaptowane do języka polskiego, a więc: *Daniel, Eliasz, Józef, Jakub, Joachim, Michał, Mojżesz, Szymon, Elżbieta*.

Oczywiście oprócz tych poprawnych z punktu widzenia urzędników państwowych imion w zasobie imienniczym żydów białostockich z omawianego okresu znajdziemy szereg form charakterystycznych tylko dla społeczności żydowskiej: *Jochanan, Josel, Kopel, Mosze, Mowsza, Chana, Chawa, Mariam, Miriam, Szoszana, Szoszka, Tema* itp. Niewątpliwie uderzający jest fakt, że w omawianym okresie chrześcijanie unikali imion, które były bardzo popularne w środowisku żydowskim. Nie nadawano takich imion jak: *Abel, Abram / Abraham, Aron, Baruch, Dawid, Icchak / Izaak, Izrael, Mordechaj, Menachem, Szloma i in.* Z zasobu imion kobiecych nie wystąpiły u chrześcijan: *Cypora, Debora, Estera, Hadasa, Leja, Rachela, Rebeka / Rywka* i in. Do dnia dzisiejszego niektóre imiona biblijne są oceniane przez chrześcijan jako typowo żydowskie i z tego powodu unika się ich, chociaż ostatnie lata pokazują ostrożną tendencję przełamywania stereotypów. Pojawiają się już takie imiona jak *Sara, czy Dawid*. Za swoje Polacy uważają *Adama, Jana, Józefa, Annę, Marię, Elżbie-*

tę i parę innych, ale już *Abraham, Izaak, Mojżesz, Debora, Leja, Rachela* – to nadal imiona żydowskie.

Należy też zwrócić uwagę, że motywacja wyboru imienia u żydów i chrześcijan była inna. Chrześcijanie nadawali imiona świętych i ważnych z punktu widzenia wiary chrześcijańskiej postaci biblijnych oddając dziecko pod ich opiekę. Wybierając dziecku imię *Jan, Józef, Anna, Maria, Elżbieta*, kierowali się świętością osób występujących przede wszystkim w Nowym Testamencie: Jan Chrzciiciel, Józef – oblubieniec Matki Bożej, Anna – matka Marii – Matki Jezusa Chrystusa, Elżbieta – matka Jana Chrzciela. Dla żydów natomiast *Jan / Jochanan* – to imię jednej z 26 postaci biblijnych: Kapłan z rodu Sadoka (1 Krn 5,35n), Beniaminita sprzymierzony z Dawidem (1 Krn 12,5) itd.; *Józef* to dla żydów przede wszystkim imię patriarchy, syna Izraela, założyciela „domu Józefa” oraz 6 innych postaci ze ST; imię *Anna* – to imię matki Samuela (1 Sm 1,1nn) lub żony Tobita i matki Tobiasza (Tb1,9) i in. zaś imię *Maria / Mariam / Miriam* – to imię siostry Mojżesza i Aarona z pokolenia Lewiego (Lb 26,59), prorokini (Wj 15,20) itp. Imię *Elżbieta / Eliszeba* nosiła córka Amminadaba, żona Aarona, matka kapłanów (Wj 6,23).

Wieloimiennosc znana i stosowana była do 1939 roku we wszystkich konfesjach za wyjątkiem prawosławia. Jeśli przyjrzeć się bliżej temu zjawisku, to także zauważymy znaczne różnice kulturowe. Dla żydów jedno z imion było uświęcone – drugie potoczne, natomiast u chrześcijan na wcześniejszym etapie rozwoju kulturowego wiązało się z zawierzeniem dziecka jak najliczniejszemu zastępowi świętych, dlatego nadawano czasami kilka imion świętych, aby zapewnić wielu patronów, którzy wstawią się do Boga i wyproszą dla dziecka potrzebne łaski. W dobie współczesnej zarówno u żydów jak i chrześcijan bierze się pod uwagę raczej tradycje rodzinne, nadając dziecku imiona na cześć przodków z jednej i drugiej rodziny.

U żydów większe znaczenie przywiązuje się do sensu imienia, jego symboliki, cenionych wartości duchowych człowieka, na cześć którego imię nadano; u chrześcijan – zwraca się uwagę na wartości duchowe świętego patrona, który zapewni opiekę dziecku i wstawiennictwo przed Bogiem. Dla chrześcijan semantyka imienia nie ma takiego znaczenia, gdyż imiona biblijne nie były zrozumiałe na początkowym etapie ich przyswajania. Dlatego w większym stopniu zwracano uwagę na formę imienia, przestrzegano zasady, aby nadawać imię w formie zaadaptowanej do języka ojczystego. W dobie współczesnej imiona biblijne dla Polaka są polskimi, jeśli mają polskie brzmienie: *Jan, Józef, Elżbieta...*; dla ewangelika Niemca – te same imiona muszą brzmieć po niemiecku *Johan, Hans, Josef, Elisabeth...*, zaś dla prawosławnego Rosjanina posiadać brzmienie cerkiewnosłowiańskie: *Ioann, Iosif, Jelisawieta* lub postać

potoczną *Iwan, Osip, Liza*. U chrześcijan, podobnie jak i u Żydów, systemy imiennicze mężczyzn i kobiet znacznie się różnią, chociaż chrześcijanie bez większych oporów poprzez zmianę paradygmatu tworzyli od imion typowo męskich formy żeńskie i odwrotnie por. pary imion: *Józef – Józefa, Józefina, Jan – Janina, Joanna, Maria – Marian*, ponieważ dla nich ważny jest patron, a nie etymologia i sens imienia.

Żydzi zachowali zwyczaj z czasów biblijnych. Imiona tworzone także w czasach nowożytnych na bazie zdarzeń zarejestrowanych w Biblii, por. błogosławieństwo Jakuba i imiona z nim związane hebrajskie i jidyjskie: *Zew – Wolf, Cwi – Hirsch*; imiona ewokacyjne, przywołujące różne zdarzenia odnotowane w Biblii, np. *Dow – Ber*. W kulturze żydowskiej rodzimy zwyczaj nazewniczy mający korzenie w Biblii, stał się podstawą systemu onimicznego w czasach nowożytnych. Chrześcijanie ten zwyczaj zatracili. Zapożyczając imiona, zaszczerpili na swój grunt obcą antroponię, tworząc w ten sposób hybrydalny system imienniczy. Na płaszczyźnie onimicznej u narodów chrześcijańskich częściowo nastąpiła akulturacja i ukształtował się nowy typ kultury nazewniczej. Obok niezbyt już licznego zestawu imion rodzimych pojawił się bogaty zestaw imion chrześcijańskich zaczerpniętych z różnych źródeł. Z tego zasobu od średniowiecza po czasy współczesne wybierane są imiona dla nowych członków społeczności chrześcijańskiej.

Rozwiązanie skrótów biblijnych:

Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu, Biblia Tysiąclecia, wyd. IV, Poznań 1980.

- Rdz – Księga Rodzaju
- Wj – Księga Wyjścia
- Lb – Księga Liczb
- Sdz – Księga Sędziów
- 1 Sm – 1 Księga Samuela
- 2 Sm – 2 Księga Samuela
- 2 Krl – 2 Księga Królewska
- Tb – Księga Tobiasza
- Hi – Księga Hioba
- Koh – Księga Koheleta
- Iz – Księga Izajasza

Skróty źródeł:

- U – Urodzenia (w:) Akta stanu cywilnego Okręgu Bożniczego w Białymstoku (1835–1877).